

УДК 330.3

П. В. Ластовченко,
аспірант кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0458-4199>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.10.200

РОЗВИТОК МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

P. Lastovchenko,
Postgraduate Student, Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES AS A STRATEGIC DIRECTION FOR THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF RURAL AREAS

В статті розглянуто роль розвитку малого і середнього підприємництва (МСП) як стратегічного напрямку повоєнної відбудови сільських територій. Особливу увагу приділено аналізу ключових проблем, з якими стикаються підприємці у сільській місцевості, таких як обмежений доступ до фінансування, недостатня інфраструктура та низький рівень кваліфікації місцевих кадрів. Пропонуються конкретні рішення для стимулювання розвитку МСП, серед яких створення пільгових кредитних програм, підтримка інфраструктурних ініціатив, розвиток кооперацій та кластерів, а також впровадження інноваційних технологій. Підкреслена необхідність розвитку інновацій у сфері сільського господарства та агропереробки, що дозволить підвищити конкурентоспроможність місцевих підприємств. Впровадження новітніх технологій, зокрема в сфері енергоефективності, екологічного виробництва та переробки відходів, стане важливим фактором для сталого розвитку МСП. Дослідження показує, що малий і середній бізнес є потужним інструментом економічної трансформації сільських територій, сприяючи їх соціально-економічному повоєнному відновленню.

The article analyzes the current state of development of small and medium-sized enterprises (SMEs) in rural areas, identifies the main challenges faced by entrepreneurs, and proposes comprehensive solutions to overcome them. The primary obstacles hindering the development of SMEs in rural areas include limited access to financing, underdeveloped infrastructure, low qualification levels of local personnel, and insufficient support from the state and local government authorities. At the same time, rural entrepreneurs encounter limited opportunities to create competitive products and access new markets, which significantly complicates the process of business recovery and development. To address these barriers, several key support mechanisms are proposed: the creation of preferential credit programs and grants for small businesses, the expansion of microcredit opportunities, and the introduction of state guarantees for loans to reduce financial risks. The article highlights the necessity of fostering innovation in agriculture and agro-processing, which would enhance the competitiveness of local enterprises. The implementation of modern technologies, particularly in the areas of energy efficiency, sustainable production, and waste processing, is deemed crucial for the sustainable development of SMEs. Additionally, it is important to develop export channels for rural businesses, which will ensure market expansion and increase entrepreneurs' incomes. Overall, the development of small and medium-sized enterprises in rural areas holds significant potential for socio-economic stabilization at the local level. Creating favorable conditions for SMEs through state support, infrastructure development, training, and innovation will not only facilitate the economic recovery of rural areas but also ensure their sustainable growth in the context of post-war reconstruction. Implementing the proposed measures will lay the foundation for establishing a strong economic base for rural communities, enabling them to effectively adapt to changes and ensure a high standard of living for their residents.

Ключові слова: малий бізнес, середній бізнес, економічний розвиток, сільські території, підприємництво, регіональна політика, підтримка бізнесу.

Key words: small business, medium-sized business, economic development, rural areas, entrepreneurship, regional policy, business support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Після широкомасштабного вторгнення російської федерації, Україна зіштовхнулася з

безпрецедентними викликами в усіх сферах суспільного життя. Особливо відчутними стали наслідки війни для сільських територій, де зруйнована інфраструктура, порушено ланцюги постачання, зменшено обсяги виробництва та втрачено трудовий потенціал. У цьому кон-

тексті питання повоєнної відбудови сільських громад набуває стратегічного значення, адже саме вони становлять основу продовольчої безпеки, збереження національної ідентичності та просторового розвитку держави. Один із ключових інструментів соціально-економічного оновлення села — це стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва (МСП). МСП здатне швидко реагувати на виклики, створювати нові робочі місця, формувати локальну додану вартість і сприяти децентралізованому зростанню. Розвиток підприємництва в сільських громадах має не лише економічне, а й глибоке соціальне значення, як механізм згуртування населення, реінтеграції внутрішньо переміщених осіб та залучення жінок і молоді до економічного життя країни.

Незважаючи на численні бар'єри — обмежений доступ до фінансів, нестабільність ринку, відсутність інфраструктури — МСП виявляє стійкість та прагне до адаптації, що створює основу для формування нової моделі регіонального розвитку, в якій підприємництво відіграє роль не лише інструменту економічного зростання, а й рушія суспільної трансформації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останні дослідження розвитку МСП на сільських територіях зосереджуються на різних аспектах цього процесу, включаючи економічні, соціальні та інфраструктурні фактори, а також державну підтримку підприємництва. Вивчення цієї теми стало актуальним в умовах глобалізації та змін на ринку праці, що поставило нові виклики перед МСП на селі. Серед вітчизняних науковців та дослідників, які досягли певних результатів у вивченні факторів, що впливають на розвиток МСП у сільських територіях, можна назвати: О. Біловська та Р. Майстро [2], О. Казак та М. Сулима [5], О. Коваленко та М. Сосновська [7], М. Мельник та Т. Мединська [9], Л. Яценко [15] та ін.

І хоча проблема розвитку малого та середнього бізнесу на сільських територіях активно досліджується, є необхідність у подальшому удосконаленні стратегій підтримки, більш глибокому аналізі ефективності різних інструментів та вивченні можливостей для інтеграції новітніх технологій і підходів у розвиток цього сектору.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — дослідити потенціал розвитку малого і середнього підприємництва як стратегічного чинника повоєнної відбудови сільських те-

риторій, виявити бар'єри та можливості для його стимулювання, а також запропонувати ефективні інструменти державної політики, зокрема через механізми державно-приватного партнерства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток малого і середнього підприємництва (МСП) у сільській місцевості є багатовимірним процесом, що охоплює економічні, соціальні, інституційні та просторові аспекти. Теоретичною основою цього дослідження є положення регіональної економіки, концепції сталого розвитку, повоєнної економічної реконструкції та парадигма територіальної згуртованості. Адже підприємницький сектор є невід'ємною частиною національної економіки, що відіграє ключову роль у її підтримці в умовах воєнного стану та забезпечує споживачів необхідними товарами та послугами, наповнює державний та місцеві бюджети за рахунок податкових надходжень, створює нові робочі місця та сприяє формуванню справедливих ринкових відносин в Україні. Водночас бізнес стикається з численними труднощами, серед яких — зруйнована інфраструктура, порушення логістичних ланцюгів, дефіцит енергоресурсів, зростання витрат на виробництво та зниження купівельної спроможності населення, що значно ускладнює підприємницьку діяльність у період війни [7].

У науковій літературі МСП розглядається як гнучкий та адаптивний сектор, здатний забезпечити зайнятість, диверсифікацію місцевої економіки та розвиток людського капіталу. Дослідження таких авторів, як Й. Шумпетера, М. Портера, З. Баумана, доводять, що підприємництво є ключовим драйвером інновацій і трансформації економічного середовища [16, 18, 19]. В умовах повоєнного відновлення сільських територій особливо актуальною є синергія між МСП, місцевим самоврядуванням та громадянським суспільством.

Сучасні підходи до постконфліктного розвитку, зокрема моделі Світового банку, Програми розвитку ООН та Європейської політики згуртованості, наголошують на необхідності інтеграції локального підприємництва у стратегії довготривалого відновлення. Згідно з цими підходами, пріоритет надається стимулюванню місцевої економічної активності, залученню інвестицій, розвитку інституційної спроможності громад і зміцненню людського капіталу [9].

Сільські території України зазнали значних руйнувань та соціально-економічних втрат унаслідок воєнної агресії: постраждала інфраструктура, аграрне виробництво, кооперативні

Рис. 1. Динаміка кількості діючих суб'єктів середнього та малого підприємництва на території України за період 2010–2023 рр.

Джерело: складено автором за [3].

зв'язки та мережі обслуговування. У цих умовах МСП, яке до війни вже було вразливим через нестачу фінансування, технологій і кадрів, опинилося під загрозою зникнення або повного згортання діяльності. За даними аналітичних центрів, станом на кінець 2024 року майже 35% МСП у сільських регіонах призупинили або обмежили свою діяльність [4; 10]. Особливо це стосується мікробізнесу у сфері послуг, переробки, торгівлі та дрібного аграрного виробництва. Водночас, у ряді західних та центральних областей, менш постраждалих від бойових дій, спостерігається зростання ініціатив серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) щодо створення нового бізнесу у сфері харчової переробки, туризму, ремесел, побутових послуг.

Дослідження змін кількості підприємств в Україні за період 2010–2023 рр, з урахуванням їх поділу на великі, середні та малі, показало, що протягом усього аналізованого періоду найбільшу частку становили малі підприємства (99,0 %) (рис. 1) [3].

Аналіз структури діючих суб'єктів середнього та малого підприємництва в Україні за період з 2010 по 2023 рр свідчить про її майже незмінний характер протягом усього досліджуваного періоду. За результатами оцінки динаміки кількості підприємств в Україні за цей часовий проміжок встановлено, що загальна чисельність підприємств зменшилася на 12,4%. Зокрема, чисельність середніх підприємств скоротилася на 33,02%, а малих — на 12,2%. Варто зазначити, що скорочення кількості підприємств в Україні розпочалося ще у довоєнний період.

До найбільш характерних бар'єрів для розвитку МСП у сільській місцевості відносяться [2; 5; 7; 10]:

— фінансові — обмежений доступ до кредитів, високі ставки, відсутність механізмів гарантування кредитів для мікро- і малого бізнесу;

— інфраструктурні — руйнування логістичних мереж, нестача приміщень і комунікацій;

— кадрові — дефіцит кваліфікованої робочої сили через міграцію населення;

— інституційні — слабка взаємодія бізнесу з органами влади, громадами, відсутність консультаційної підтримки;

— ринкові — зменшення платоспроможного попиту, складність виходу на нові ринки збуту.

Попри перелічені труднощі, варто відзначити позитивні тенденції [14; 15]:

— активізація ініціатив від громад, що створюють локальні бізнес-хаби та підтримують бізнес через місцеві програми;

— залучення міжнародної технічної допомоги, зокрема грантових програм від GIZ, ЄС;

— формування нових кооперативів, зокрема у сферах молочної переробки, сільського туризму та екопродукції;

— відкриття бізнесів переселенцями, які принесли нові ідеї й практики у традиційне сільське середовище.

Загалом, поточний стан МСП у сільській місцевості характеризується як нестабільний, однак із наявним потенціалом для швидкого зростання за умов цілеспрямованої підтримки, що створює передумови для перетворення МСП на стратегічний інструмент повоєнного відновлення і формування нової економічної моделі сільських територій.

Вивчаючи роль малого та середнього бізнесу в розвитку територій, важливо враховувати ступінь підготовленості різних регіонів до впровадження системного стратегічного планування. Ефективність підтримки МСП значною мірою залежить від наявності та реалізації регіональних стратегічних документів. Ті регіони, які вже затвердили стратегії розвитку, демонструють більш структурований підхід до створення сприятливого бізнес-клімату, розвитку інфраструктури, залучення інвестицій та активізації підприємництва. Водночас відсутність таких документів або їх недостатня якість можуть стримувати розвиток МСП, особливо

в умовах повоєнного відновлення, коли необхідні чіткі орієнтири та всебічна підтримка з боку держави та місцевої влади [13].

З урахуванням економічної нестабільності, викликаній безпековою непевністю, а також значущості МСП для соціально-економічної системи України, підтримка й активізація підприємницької діяльності через використання організаційних та фінансово-економічних механізмів має стати одним із основних напрямів державної економічної стратегії. Зважаючи на те, що в найближчій перспективі підприємницький сектор не зможе самостійно подолати наявні виклики та труднощі, особливо важливим є консолідація зусиль державних органів різних рівнів, міжнародних партнерів та суб'єктів господарювання для подолання складного періоду та сприяння економічному відновленню. Це можливо через налагодження тіснішої співпраці, розширення ділового партнерства, забезпечення фінансової підтримки, стимулювання інвестиційної активності, а також трансформацію та розвиток нових поточальних ланцюгів [9].

У воєнний час державні програми підтримки бізнесу набувають особливого значення та стають надзвичайно важливими для виживання підприємств. Український бізнес демонструє здатність протистояти зовнішнім викликам, продовжуючи функціонувати та адаптуватися до змін у сучасних ринкових умовах. Проте щодня підприємства стикаються з новими викликами, пов'язаними з воєнною ситуацією [14]. Однією з найбільш популярних програм у 2022 році стала "єРобота". Ця урядова ініціатива передбачає надання безповоротних грантів на реалізацію нових бізнес-проектів та розвиток вже діючих підприємств за умови створення певної кількості робочих місць. Крім того, Офіс з розвитку підприємництва та експорту запустив оперативну платформу, яка містить актуальну інформацію для українських експортерів, що готові поставляти свою продукцію за кордон навіть під час війни. Також була запроваджена кредитна програма, яка надає фінансову підтримку українським експортерам, котрі через повномасштабний військовий конфлікт потребують додаткових ресурсів для реалізації експортних контрактів [8].

У процесі повоєнної реконструкції сільських територій МСП виступає не лише як економічний агент, а як механізм структурної трансформації простору, що поєднує економічні, соціальні й інституційні зміни. Саме завдяки своїй гнучкості, швидкості адаптації до нових умов і близькості до потреб громади, МСП здатне оперативно включатися в процес відновлення місцевої економіки. МСП в сільських територіях набуває

стратегічної ролі, адже здатне водночас вирішувати низку ключових завдань. Передусім, воно сприяє створенню нових робочих місць і забезпеченню самозайнятості населення, що є критично важливим у громадах, де зруйновано великі аграрні підприємства та інфраструктуру. Разом із тим, розвиток МСП поживляє економічну активність на місцевому рівні, відновлюючи локальні ринки, виробництво і сферу послуг, а також формує локальну додану вартість, оскільки прибутки залишаються всередині громади й сприяють її економічному зміцненню. Водночас підприємництво стимулює розвиток соціального капіталу, згуртовуючи місцеве населення навколо спільних ініціатив, кооперативних проєктів і взаємодії з громадським сектором. Важливою перевагою МСП є його інноваційність — здатність швидко впроваджувати нові ідеї, зокрема у сферах екологічного виробництва, енергоефективності, цифрових рішень. І нарешті, розвиток МСП підтримує просторову рівновагу, зменшуючи відтік населення до міст і сприяючи збереженню життєздатності сільських територій. Також МСП є основою для формування кластерів і територіальних мереж, які здатні об'єднувати ресурси громад, фермерів, переробників, логістичних компаній і навчальних закладів для створення доданої вартості на місцевому рівні. Розвиток таких кластерів сприятиме довготривалому зростанню та зменшенню залежності від зовнішніх інвестицій. Усе це робить МСП потужним важелем соціально-економічної трансформації села у повоєнний період.

Таким чином, МСП є не просто елементом ринкової економіки, а стратегічним інструментом інтегрованого розвитку сільських територій у повоєнний період. Відповідне формування державної політики та місцевих стратегій із пріоритетом підтримки МСП стане запорукою не лише економічної відбудови, а й стійкого розвитку громад.

Основні характеристики МСП тісно пов'язані з інституційними, економічними, фінансовими, інвестиційними, інноваційними, технологічними та соціальними аспектами їхнього функціонування та розвитку. Таким чином, очевидно, що малі та середні підприємства потребують державної підтримки та створення сприятливих умов для зростання, адже вони сприяють впровадженню інновацій та нових технологій у різних галузях економіки, зміцнюють конкуренцію та залучають інвестиції. Крім того, для успішного розвитку МСП необхідна постійна адаптація до змін та ефективне використання наявних ресурсів [7].

Для ефективного відновлення сільських територій через розвиток малого і середнього

підприємництва необхідно застосувати комплексний підхід, який включатиме не лише фінансові інструменти, але й організаційні, правові та інфраструктурні механізми підтримки. До ключових елементів такої підтримки відносяться:

1. Фінансова підтримка — доступ до кредитних ресурсів і грантів.

Одним із основних бар'єрів для розвитку МСП у сільських громадах є обмежений доступ до фінансів, тому необхідно створювати спеціальні кредитні програми з низькими процентними ставками, які будуть спрямовані на підтримку МСП, зокрема в повоєнних районах. Важливими є механізми державного гарантування кредитів, що дозволяють знизити ризики для фінансових установ і збільшити доступність кредитів для підприємців. Крім того, варто розширювати фінансові програми підтримки МСП за допомогою міжнародних грантових фондів, що надають кошти на інноваційні проекти, зокрема у сферах екології, сільсько-го туризму та соціального підприємництва. Одним із таких напрямів кредитування стало надання кредитів 5-7-9, які надаються малому бізнесу та гарантуються державою.

2. Державні субсидії та податкові пільги.

Застосування податкових пільг і субсидій є важливим інструментом для стимулювання МСП, зокрема у повоєнних умовах. Зниження ставок податку на прибуток для МСП, надання податкових канікул, а також звільнення від місцевих податків для підприємств, які працюють у сферах, що потребують термінового відновлення, дозволить зменшити фінансове навантаження на підприємців та забезпечити їхній економічний розвиток. Окрім того, субсидії на закупівлю обладнання та технічне переозброєння будуть стимулювати інновації та модернізацію виробництва.

3. Розвиток інфраструктури та підтримка логістики.

Одним із важливих аспектів для розвитку МСП є забезпечення доступу до необхідної інфраструктури, що включає будівництво та відновлення логістичних маршрутів, транспортної інфраструктури, створення бізнес-інкубаторів, технопарків, хабів і т.п.. Для сільських територій важливим є створення "під ключ" умов для запуску малих виробництв та торгових точок, що дозволить зменшити витрати на логістику, а також залучити бізнес до сільських регіонів.

4. Навчання та підвищення кваліфікації кадрів.

Підприємництво в сільській місцевості потребує кваліфікованих кадрів, тому важливим напрямом є створення програм з підвищення кваліфі-

кації для місцевих жителів та інвесторів. Курси з підприємництва, управління бізнесом, маркетингу, а також з новітніх технологій в агропромисловості дозволяють підвищити ефективність ведення бізнесу і збільшити його конкурентоспроможність. Створення освітніх платформ і партнерств з закладами вищої освіти є важливим кроком у розвитку людського капіталу на селі.

5. Підтримка кооперації та кластеризації.

Для малого бізнесу на селі важливо не лише працювати самостійно, а й створювати кооперативи, що дозволяє об'єднувати ресурси, знижувати витрати, обмінюватися досвідом та отримувати спільну вигоду. Державна підтримка таких ініціатив, зокрема через фінансування кластерних проєктів, може стати потужним стимулом для розвитку локальних підприємств у виробничій та переробній галузях, а також у сфері сільського туризму.

6. Інформаційна та консультаційна підтримка.

МСП часто стикається з проблемами, пов'язаними з відсутністю інформації про ринки, можливості фінансування, вимоги законодавства та бізнес-стратегії. Створення консультаційних центрів, бізнес-інкубаторів, а також онлайн платформ для підтримки підприємців, що надають інформацію, поради та юридичні послуги, дозволить знизити бар'єри входу на ринок та сприятиме більшій активності серед потенційних підприємців.

Розвиток МСП у сільській місцевості є важливим інструментом економічної відбудови та соціальної стабільності. Однак для досягнення сталого зростання та максимізації ефекту від підтримки бізнесу необхідно враховувати низку перспективних напрямів і внести відповідні удосконалення у політику підтримки МСП.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, розвиток малого і середнього підприємництва є одним із найефективніших механізмів відновлення сільських територій у період повоєнної реконструкції. Підтримка та стимулювання МСП не лише сприяють економічному відродженню, але й забезпечують соціальну стабільність, створюючи нові робочі місця, зміцнюючи соціальний капітал та забезпечуючи економічну різноманітність сільських громад. Незважаючи на значний потенціал МСП у розвитку сільських територій, існують низка бар'єрів, зокрема обмежений доступ до фінансування, недостатня інфраструктура, а також відсутність необхідних освітніх і консультаційних послуг для місцевих підприємців.

Тому важливо впровадити комплексну державну політику, яка включатиме не лише фінансові інструменти, але й інфраструктурні ініціативи, навчальні програми та підтримку кооперації серед підприємців. Основними механізмами стимулювання МСП повинні стати доступні фінансові інструменти (кредити, субсидії, гранти), підтримка розвитку інфраструктури, створення бізнес-центрів та агропарків, а також створення сприятливого законодавчого середовища. Крім того, важливо активно впроваджувати інновації в аграрні та переробні галузі, сприяючи розвитку технологічно прогресивних і екологічно стійких підприємств. Водночас важливо підтримувати соціальне підприємництво та кооперації, які можуть стати важливим інструментом не лише економічного розвитку, а й вирішення соціальних проблем місцевих громад. Розвиток людського капіталу, через підвищення кваліфікації місцевих підприємців та залучення нових кадрів до бізнесу, буде ключовим фактором сталого розвитку на селі. Загалом, розробка та впровадження комплексних заходів з підтримки МСП дозволить забезпечити ефективне відновлення сільських територій, створення нових робочих місць і сприятиме довготривалому економічному зростанню в умовах повоєнного відновлення.

Література:

1. Аверчева Н. О., Козак Г. В. Напрями підвищення стійкості малих і середніх аграрних підприємств в умовах війни і повоєнної відбудови. *Агросвіт*. 2024. № 11. С. 146—156. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.11.146>
2. Більовська О., Майстро Р. Особливості підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні. *Вісник національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут"*. Економічні науки. 2023. № 2. С. 50—54. DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2023.2.50>
3. Державна служба статистики: офіційний сайт. url: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 04.05.2025).
4. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні. 2022. 77 с.
5. Казак О. О., Сулима М. О. Трансформація бізнесу в Україні за рік війни. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2023. № 1 (11). С. 140—150. DOI: <https://doi.org/10.32750/2023-0111>
6. Качула С.В., Ластовченко П.В. Інвестування як ключовий інструмент формування джерел сталого розвитку сільських територій. *Ефективна економіка*. 2024. № 12. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/5330/5383> (дата звернення 30.04.2025). DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.12.15>
7. Коваленко О., Сосновська М. Особливості економічної діяльності українського бізнесу в умовах війни. *Молодий вчений*. 2025. № 1 (132). С. 169—176. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-1-132-6>
8. Лойко В. В., Александров Б. В. Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2023. № 1 (11). С. 228-23. DOI: <https://doi.org/10.32750/2023-0119>
9. Мельник М. І., Мединська Т. В. Механізми підтримки і стимулювання розвитку підприємницького сектору України в умовах війни. *Академічні візії*. 2024. Вип. 36. С. 1—12. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13930010>
10. Результати дослідження стану бізнесу в Україні в грудні 2024 року URL: <https://business.diaa.gov.ua/analytics/research/rezultaty-doslidzhennia-stanu-biznesu-v-ukraini-v-hrudni-2024-roku> (дата звернення: 04.05.2025)
11. Рябоволик Т., Доренська А. Розвиток малих та середніх підприємств на регіональному рівні як ключовий чинник підвищення зайнятості населення регіону. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2023. Вип. 10 (43). С. 156—169. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2023.10\(43\)](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2023.10(43))
12. Стратегія відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року: Верховна Рада України, Розпорядження КМУ від 30.08.2024 № 821-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-%D1%80#Text> (дата звернення 30.04.2025).
13. Тульчинська С. О., Шило А. П. Функціональний вплив малого та середнього бізнесу на розвиток територій України в сучасних умовах. *Агросвіт*. 2025. № 3. С. 58—63. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.3.58>
14. Федосова К. Кроки державних органів для формування економічної політики підтримки бізнесу в умовах війни. *Аспекти публічного управління*. 2024. № 12 (1). С. 57—65. DOI: <https://doi.org/10.15421/152408>
15. Яценко А. Д. Сучасні проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні як основного джерела робочих місць. *Центр економічних і соціальних досліджень*. 2024. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-05/malyi-i-seredniy-business_0.pdf (дата звернення 01.05.2025).

16. Bauman Z. Liquid Modernity. Polity Press, Cambridge. 2000. 232 p

17. Khalatur S., Kachula S., Oleksiuk V., Kravchenko M., Klymenko S. Anti-crisis management as a basis for the formation of a financial mechanism for the sustainable development of agricultural business. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2023. Vol. 5 (52). pp. 413—432. DOI: 10.55643/fcapter.5.52.-2023.4169

18. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. Harvard Business Review. 1990. 21 p.

19. Schumpeter, J. The theory of economic development. Oxford. 1934. 196 p.

References:

1. Avercheva, N. and Kozak, H. (2024), "Ways to enhance the resilience of small and medium-sized agricultural enterprises in conditions of war and post-war reconstruction", *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 146—156.

2. Bilovska, O. and Mastro, R. (2023), "Features of business activity under the conditions of martial law in Ukraine", *Visnyk natsional'noho tekhnichnoho universytetu "Kharkivs'kyj politekhnichnyj instytut"*, *Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 50—54.

3. The official site of State Statistics Service: official website (2025), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 May 2025).

4. United Nations Development Programme in Ukraine (2022), *Ekspres-otsinka vplyvu vijny na mikro-, mali ta seredni pidpriemstva v Ukraini. Analitychnyj zvit* [Express assessment of the impact of the war on micro, small and medium-sized enterprises in Ukraine], *Analitychnyi zvit*, Kyiv, Ukraine.

5. Kazak, O. O. and Sulyma, M. O. (2023), "Business transformation in Ukraine during the year of war", *Yevropejs'kyj naukovyj zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsij*, vol. 1(11), pp. 140—150.

6. Kachula, S. and Lastovchenko, P. (2024), "Investment as a key tool for forming sources of sustainable development of rural areas", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/5330/5383>. (Accessed 30 April 2025).

7. Kovalenko, O. and Sosnovska, M. (2025), "Features of the economic activity of ukrainian business in wartime conditions", *Molodyj vchenyj*, vol. 1 (132), pp. 169—176.

8. Loiko, V. and Aleksandrov, B. (2023), "Support and development of small and medium-sized businesses in Ukraine in the conditions of war", *Yevropejs'kyj naukovyj zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsij*, vol. 1 (11), pp. 228-23.

9. Melnyk, M. and Medynska T. (2024), "Mechanisms of support and stimulation of the development of the business sector of Ukraine in the conditions of war", *Akademichni vizii*, vol. 36, pp. 1—12

10. The official site of Diia (2024), "Results of the study of the state of business in Ukraine in December 2024", available at: <https://business-diia.gov.ua/analytics/research/rezultaty-doslidzhennia-stanu-biznesu-v-ukraini-v-hrudni-2024-roku> (Accessed 4 May 2025).

11. Riabovolyk, T. and Dorenska, A. (2023), "The development of small and medium-sized enterprises at the regional level as a key factor in enhancing employment opportunities for the population of the region", *Tsentrал'noukrains'kyj naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky*, vol. 10(43), pp. 156—169.

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2025), "Strategy for the recovery, sustainable development and digital transformation of small and medium-sized enterprises for the period until 2027", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-%D1%80#Text> (Accessed 30 April 2025).

13. Tulchynska, S. and Shylo, A. (2025), "Ways to enhance the resilience of small and medium-sized agricultural enterprises in conditions of war and post-war reconstruction", *Ahrosvit*, vol. 3, pp. 58—63.

14. Fedosova, K. (2024), "Steps taken by government agencies to formulate an economic policy to support business in times of war", *Aspekty publichnoho upravlinnia*, vol. 12 (1), pp. 57—65.

15. Yatsenko, L. D. (2024), "Modern problems of development of small and medium-sized businesses in Ukraine as the main source of jobs", *Tsentr ekonomichnykh i sotsial'nykh doslidzhen'*, [Online], available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-05/malyi-i-seredniy-business_0.pdf (Accessed 1 May 2025).

16. Bauman, Z. (2000), *Liquid Modernity*, Polity Press, Cambridge, UK.

17. Khalatur, S., Kachula, S., Oleksiuk, V., Kravchenko, M. and Klymenko, S. (2023), "Anti-crisis management as a basis for the formation of a financial mechanism for the sustainable development of agricultural business", *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 5 (52). pp. 413—432.

18. Porter, M. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*, Harvard Business Review, Brighton, USA.

19. Schumpeter, J. (1934), "The theory of economic development", Oxford, UK.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2025 р.